

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОГО КОНСТРУКТУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО АЗАРТНИХ ІГОР

Стаття присвячена результатам психодіагностичного дослідження осіб, психологічно схильних до азартних ігор. Показано, що дані особи товариські, прагнуть до пошуку збудливих ситуацій, схильні проявляти поведінку, пов'язану з ризиком, і при цьому в них наголошуються труднощі у формуванні цілепокладання і вольових якостей. Ризик розвитку ігрової аддикції супроводжується яскравістю емоційних проявів, чутливістю до оцінки з боку довоколишніх, залежністю від чужої думки, психологічною схильністю до алкоголізації. Це вказує, що азартна гра виступає в осіб юнацького віку як спосіб укріпити самооцінку, підняти настрій, завоювати пошану в інших за допомогою залучення уваги.

Ключові слова: психологічна схильність, аддукція, азартні ігри, цілепокладання, вольові якості.

Актуальними сьогодні є провідні особистісні тенденції, характерні для досліджуваних, які представляють групу ризику відносно розвитку ігрової залежності. Для їх виявлення ми розраховали описові статистики психологічних змінних, що характеризують структуру особистості суб'єкта, схильного до азартних ігор, провели аналіз розподілу значень цих змінних. Дослідження проводилося на вибірці з 102 досліджуваних.

У використаній батареї тестів був опитувальник "Дослідження психологічної структури темпераменту" Б.М.Смирнова, методика "Імпульсивність" Є.П. Ільїна та методика "Готовність до ризику" Г. Шуберта, спрямовані на вивчення характерологічних рис особистості. Дані методики не є клінічними і спрямовані переважно на вивчення вираженості особистісних особливостей у межах норми, тоді як Патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО) призначений для визначення типів акцентуації характеру і типів психопатій, а також зв'язаних з ними особистісних особливостей (психологічної схильності до алкоголізації, делінквентності та ін.).

У табл. 1 представлені основні характерологічні особливості особистості, схильної до азартних ігор. Орієнтуючись на середні значення показників методики Б.М. Смирнова, слід зазначити, що досліджені респонденти відрізняються підвищеним рівнем екстраверсії та пасивності, а також середнім рівнем інших параметрів.

Автор методики відзначає, що для таких індивідів характерна товарищескість, прагнення до пошуку збудливих ситуацій (як позитивних, так і негативних), схильність до різноманітного ризику і пригод. За Г.Ю. Айзенком ключовою їх особливістю, є те, що екстраверти відчувають потребу в підвищеній стимуляції, за Дж. Грєєм [7] – чутливі до заохочення, за М. Цукерманом [8] відчувають високу потребу в нових враженнях. Тобто, можна констатувати, що особистості, психологічно схильні до ігрової аддикції, з самого початку володіють вищим рівнем екстраверсії. Ця особливість особистості може бути передумовою формування певних аспектів схильності до азартних ігор, адже азартні ігри здатні задовольнити все три вищезгадані базові потреби, що характеризують екстраверсію. Підвищена стимуляція забезпечується специфічним оформленням устаткування і ігрових закладів, комп'ютерних програм і Інтернет-сайтів, що привертають увагу своїм красивим виглядом, мерехтливими вогниками, приємними аудіо- та відео ефектами. Чутливість до заохочення знаходить свій канал реалізації в легкій можливості виграти значну суму грошей протягом дуже короткого часу, а потреба в нових враженнях може задовольнятися завдяки тому, що індустрія азартних ігор пропонує щонайширшу різноманітність розваг такого плану, постійно з'являються нові симулятори азартних ігор, Інтернет-сайти і ін.

Таблиця 1

Основні характерологічні особливості особистості, схильної до азартних ігор

Показник	Середнє значення	Стандартне відхилення	Асиметрія		Ексцес	
			А	СОА	Е	СОЕ
Екстраверсія-інтроверсія	17,824	4,968	-1,016	0,239	0,950	0,474
Ригідність-пластичність	11,078	4,744	-0,197	0,239	-0,378	0,474
Емоційна збудливість-рівноваженість	11,853	4,851	-0,476	0,239	-0,428	0,474
Темп реакції	11,255	4,540	0,077	0,239	-0,922	0,474
Активність	11,039	6,013	0,530	0,239	-0,174	0,474
Імпульсивність	8,392	2,715	-0,198	0,239	-1,178	0,474
Готовність до ризику	2,275	14,232	0,315	0,239	0,305	0,474

Рівень ригідності-пластичності, емоційної збудливості і темпу реакції в осіб, схильних до ігрової аддикції, відповідає середнім нормам. Це вказує на те, що за даними параметрами, що характеризують відповідно: швидкість виникнення і припинення нервових процесів, психологічну стійкість, дії і поведінкові акти, які виникають у відповідь на будь-яку дію, подразник, враження – достатньо складно диференціювати нормальну вибірку від групи осіб, схильних до азартних ігор.

Слід також відзначити, що в індивідів, схильних до азартних ігор, наголошується зниження активності, яка Б.М. Смирновим розуміється як властивість всю живу, як джерело перетворення або підтримки ними життєво значущих зв'язків з навколишнім світом. Активність характеризується обумовленістю вироблюваних дій, довільністю (наявністю мети суб'єкта), значною стійкістю діяльності відносно прийнятої мети. Відповідно, вибірка, що вивчається, відрізняється вираженим дефіцитом цілеполягання і зниженим вольовим контролем діяльності. Показник активності також характеризувався

максимальним значенням стандартного відхилення. Це свідчить про те, що досліджувана вибірка в просторі п'яти параметрів методики "Дослідження психологічної структури темпераменту" найбільш гетерогенна за даним показником: у групі можна зустріти як суб'єктів, що активно перетворюють або підтримують життєво значущі зв'язки з навколишнім світом, так і тих, для кого встановлення таких зв'язків є проблематичним.

Середнє значення показника імпульсивності, розраховане згідно методики Є.П.Ільїна, свідчило про наявність тенденції до прояву поведінки, викликанію безпосередньою дією зовнішньої ситуації і не регульоване раціональним чином, а середньовибіркове значення показника готовності до ризику, вимірюване за методикою Р.Шуберта, показує, що досліджуваний контингент характеризується середнім рівнем обережності з помірною тенденцією до прояву поведінки, пов'язаної з ризиком.

Основні патохарактерологічні особливості особистості, схильної до азартних ігор, представлені в табл. 2.

Питання про значення акцентуованих рис характеру у формуванні ігрової залежності до теперішнього часу залишається дискусійним. Так, А.Є. Лічко стверджує, що азартні захоплення найбільш часто зустрічаються в епілептоїдних та гіпертимних осіб [6]. В.Д. Папирін відмічає більш швидке формування ігрової залежності у хворих з гіпертимними рисами характеру, порівняно з пацієнтами, які характеризуються гіпотимними особливостями особистості. Навпаки, Ю.Ю. Молчанова вважає, що процес формування залежності від гри однаковий як для осіб з девіаціями характеру, так і для осіб з "нормальною" психологічною предиспозицією, та в більшому ступені обумовлений викривленням ціннісної ієрархії існуючої частини суспільства.

У досліджуваній вибірці осіб, що відносяться до групи ризику розвитку ігрової аддикції, наголошується переважання лабільних та істероїдних характерологічних рис. На це вказують результати частотного аналізу вибірки: представників лабільного типу в групі налічувалося 41 особа (40,20%), тоді як істероїдного – 27 осіб (26,47%). З них у чотирьох досліджуваних (3,92%) були в рівній мірі виражені риси як лабільного, так і істероїдного типів акцентуації характеру, що дозволяє віднести їх до лабільно-істероїдного типу. Таким чином, майже дві третини (62,75%) представників досліджуваної вибірки характеризувалися вираженими патохарактерологічними рисами лабільного та істероїдного типів.

Очевидно, що загальним для обох типів акцентуації є емоційність, чутливість до оцінки з боку оточуючих, схильність до залежності від чужої думки. Можна припустити, що азартна гра для них – це спосіб укріпити самооцінку, підняти настрій, завоювати пошану в інших за допомогою залучення уваги. Саме ці компоненти виступають чинниками ризику розвитку схильності до азартних ігор – грою викликається емоційний підйом, захопленість, натхнення, бажання показати себе з незвичайного боку є своєрідним тригером, що запускає механізм розвитку залежності.

Таблиця 2

Основні патохарактерологічні особливості особистості, психологічно схильної до азартних ігор

Показник	Середнє значення	Стандартне відхилення	Асиметрія		Експес	
			А	СОА	Е	СОЕ
Гіпертимний	8,735	3,452	-0,260	0,239	-1,218	0,474
Циклоїдний	6,157	2,567	0,546	0,239	1,380	0,474
Лабільний	10,098	3,743	0,260	0,239	0,008	0,474
Астено-невротичний	4,392	2,270	1,164	0,239	1,894	0,474
Сенситивний	4,294	3,600	1,323	0,239	1,819	0,474
Психастенічний	8,559	3,798	0,073	0,239	-0,686	0,474
Шизоїдний	5,392	3,854	1,583	0,239	2,729	0,474
Епілептоїдний	7,069	3,334	0,317	0,239	-0,168	0,474
Істероїдний	9,882	3,301	-0,403	0,239	0,209	0,474
Нестійкий	3,657	2,443	0,653	0,239	-0,493	0,474
Конформний	4,431	1,783	0,125	0,239	0,017	0,474
0	0,647	2,896	6,145	0,239	39,044	0,474
Д	3,108	1,371	-0,081	0,239	-0,358	0,474
Т	2,206	1,765	0,385	0,239	-0,760	0,474
В	2,833	1,523	0,631	0,239	0,022	0,474
Е	3,343	1,937	0,651	0,239	0,227	0,474
d	3,588	2,435	0,371	0,239	-0,873	0,474
Ф	4,598	2,172	1,112	0,239	2,876	0,474
М	5,353	2,753	-0,188	0,239	-0,566	0,474
V	3,941	3,967	-0,906	0,239	0,479	0,474

Слід зазначити також те, що у досліджуваній групі осіб, з психологічною схильністю до ігрової залежності наголошується відносно підвищення по шкалах, які характеризують гіпертимний та психастенічний типи акцентуації особистості. Частка досліджуваних з гіпертимною акцентуацією склала 22,55%, а з психастенічною – 14,71%. Як відомо, гіпертимні особи легко пускаються в сумнівні авантюри, спрямовуючись туди, де "кипить життя", для них характерна надмірна впевненість в своїх силах. Ці їхні особливості можуть сприяти формуванню схильності до азартних ігор. З іншого боку – крайня непостійність захоплені і хобі, схильність бігти від невдач можуть бути чинниками-протекторами по відношенню до розвитку ігрової аддикції.

Грунтуючись на ідеях А.Є. Лічко, можна припустити, що у осіб психастенічного типу азартна гра може бути

своєрідною формою ритуалу, вона вбудовується в патерн обсессивної поведінки, тим самим будучи захисною реакцією від постійної тривоги за майбутнє. Граючи, вони схильні проявляти перебільшену рішучість і скороспішність дій в моменти і в обставинах, коли потрібні саме некваплива обачність і обережність. Не виключено, що в грі у них може виявлятися виражений формалізм і педантизм – вони можуть придумувати різні стратегії виграшу, в основі яких деколи лежать достатньо складні математичні побудови. Проте такі особистісні риси, як нерішучість і схильність до безплідних міркувань, тривожна недовірливість і любов до самоаналізу і, нарешті, легкість виникнення нав'язливих страхів, побоювань, дій, думок, уявлень – можуть перешкоджати розвитку у таких осіб вираженої ігрової адикції.

Аналізуючи показники стандартного відхилення серед усіх показників, що характеризують тип акцентуації, можна відзначити, що найбільш гетерогенною вибірка є за параметром "шизоїдний тип", найбільш гомогенною – за параметром "конформний тип". Відповідно, враховуючи низьке середнє значення першого вказаного параметра, можна стверджувати, що у окремих її представників можуть бути достатньо сильно виражені такі риси шизоїдного типу акцентуації, як замкненість, відгородженість від навколишнього світу, нездатність або небажання встановлювати контакти, зниження потреби в спілкуванні. З іншого боку, низька вираженість рис конформного типу, характерна практично для всіх досліджуваних – у них не наголошується вираженого прагнення бути такими, як всі і вони допускають, що можуть не відповідати своєму оточенню.

Також достатньо високим в осіб, що відносяться до групи ризику розвитку ігрової адикції, є показник психологічної схильності до алкоголізації (V).

У досліджуваного контингенту він впритул наближається до значення +4, яке розглядалося як порогове для виявлення ризику зловживання наркотиками та іншими дурманними речовинами. Отримані дані можна інтерпретувати таким чином. З одного боку, є підстави вважати, що представники досліджуваної вибірки крім схильності до азартних ігор характеризуються ще і схильністю до вживання психоактивних речовин, з іншого боку, не виключено, що конструкти "схильність до азартних ігор" і "схильність до зловживання наркотиками" дуже сильно взаємозв'язані і насправді вони є проявами глибиннішого особистісного конструкта – "психологічної залежності".

Необхідно також відзначити, що в досліджуваній групі параметр психологічної схильності до алкоголізації характеризувався найбільшою серед додаткових показників величиною стандартного відхилення.

Отже, серед представників даного контингенту достатньо висока частка осіб з низькою схильністю до алкоголізації – не вживають спиртні напої взагалі або вживають їх рідко. З іншого боку, у вибірці також висока частка осіб, для яких алкогольна залежність набуває серйозного характеру.

У патерні поведінки представників досліджуваного контингенту присутні відображені в самооцінці реакції емансипації і психологічна схильність до делінквентності. Хоча останній показник застосовується тільки для осіб чоловічої статі, він був розрахований для всієї вибірки з метою вивчення провідних патохарактерологічних особистісних тенденцій. Середньогрупова величина показника "0" була значно нижча 7 балів, що дає підставу стверджувати, що прихованого негативного відношення у досліджуваних до дослідження не спостерігалось. Низький показник дисимуляції (Д), розрахований як середнє значення для всієї групи, указував на відсутність значущих свідомих спотворень результатів тестування. Проте відповіді досліджуваних не характеризуються високим рівнем відвертості, про що свідчить низьке середньогрупове значення параметра Т.

Показник, що свідчить про ступінь прояву реакції емансипації (Е), знаходився на межі помірного і вираженого рівнів. Як указує А.Є. Лічко, ця реакція виявляється прагненням вивільнитися з-під опіки, контролю, заступництва старших — рідних, викладачів наставників, старшого покоління взагалі. Реакція може розповсюджуватися на встановлені старшими порядки, правила, закони, стандарти їх поведінки і духовні цінності. Потреба вивільнитися пов'язана з боротьбою за самостійність, за самоствердження як осостостей. У даному дослідженні участь в азартних іграх імовірно можна розглядати як одну з форм прояву реакції емансипації.

Результати тестування не дають прямих вказівок на можливу органічну природу патохарактеро-логічних рис, які вивчаються. Цей висновок зроблений на підставі аналізу середньогрупової величини показника В, що не перевищував критичного значення, дорівнюваного 5.

Низьке значення стандартного відхилення даного параметра (найбільш низьке серед всіх додаткових показників) указує на однорідність вибірки за ступеню вираженості органічний порушень, що вплинули на поведінку (у тому числі і на схильність до ігрової залежності).

Отже, аналіз основних особливостей особистості, психологічно схильної до азартних ігор показав наступні тенденції. Вони товариські, прагнуть до пошуку збудливих ситуацій, схильні проявляти поведінку, пов'язану з ризиком, і при цьому у них наголошуються труднощі у формуванні цілеполагання і вольових якостей. Ризик розвитку ігрової адикції супроводжується яскравістю емоційних проявів, чутливістю до оцінки з боку навколишніх, залежністю від чужої думки, психологічною схильністю до алкоголізації. Це вказує, що азартна гра виступає в осіб юнацького віку як спосіб укріпити самооцінку, підняти настрій, завоювати пошану в інших за допомогою залучення уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопов А.Ю. Психотерапия зависимости / А.Ю. Акопов. – "Реклама шанс", 2002. – № 86. – С 106.
2. Бондаренко С.Н. Лечение и реабилитация больных с патологическим влечением к азартным играм / Бондаренко С.Н. / Под ред. В.Д. Менделевич. – Казань, 2004.
3. Егоров А.Ю. Сравнительное исследование психологических особенностей наркозависимых и гемблеров / А.Ю. Егоров, Е.А. Волкова. – М., 2006. – 345 с.
4. Зайцев В.В. Патологическая склонность к азартным играм – новая проблема российской психиатрии / Зайцев

- В.В. // Социальная и клиническая психиатрия. 2000. – №1. – С. 52-56.
5. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – 334 с.
6. Лично А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков / А.Е. Лично. – М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. – 416 с.
7. Gray J.A. Where should we search for biologically based dimensions of personality?// Ztschr. fur Differentielle und Diagnostische Psychologie. 1983.4. . 1983.4.
8. Zuckerman M. The psychophysiology of sensation seeking // J. Personal. 1990. – V. 58. – N 1. – P. 313 – 345.

Подано до редакції 05.12.11
